

Kroniek 16

Historisch Genootschap
Rotterdam

Kroniek nieuwe reeks: nummer 16, december 2017

Abraham Tuschinski (1886-1942), een Joods-Poolse vluchteling die begin vorige eeuw op weg was naar de Verenigde Staten maar besloot in Rotterdam te blijven. Hier ontpopte hij zich tot een pionier die de stad verrijkte met diverse theaters en later ook in Amsterdam twee theaters liet bouwen. Zijn Rotterdamse bezittingen werden in 1940 weggebombardeerd, maar het Amsterdamse theater bestaat nog altijd in al zijn glorie.

Zelf werd Tuschinski door de Duitse bezetter weggevoerd en in Auschwitz vermoord. Het is een goede zaak dat de straatnamencommissie van de gemeente heeft besloten een straat naar Tuschinski te noemen.

Van de voorzitter

De herfst brengt voor Roterodamum extra activiteit met zich mee.

Naast het Wel & Wee café op 12 oktober j.l. in de Scots International Church in Rotterdam aan de Schiedamse singel was het ook in oktober de maand van de uitreiking van de Drs H.H. Horsting prijs.

De Scots International Church in Rotterdam is een mooi voorbeeld van vijftiger jaren wederopbouw in Rotterdam, in dit geval door de Rotterdamse architect Meischke, ook verantwoordelijk voor de architectuur van de Prinsekerk aan de Statensingel. We voelden ons daar uitermate welkom in een bruisende groep vrijwilligers. De keuze ervoor was ook ingegeven door het feit dat boekhandel Donner, die ons langere tijd uitermate genereus gastvrijheid heeft geboden, in een zeer omvangrijk vernieuwingsproject is beland, waarbij onder meer het gebouw van de Rotterdamse Bankvereniging, waarvan de bouw al in de oorlog was gestart, in zijn oude luister inclusief gebrandschilderde ramen, wordt hersteld.

De Drs H.H. Horsting prijs – tweejaarlijks uit te reiken – werd op 26 oktober in de Burgerzaal van ons Stadhuis door burgemeester Aboutaleb en naamgever Horsting uitgereikt aan Richard Jongste en Alia Azzouzi (aanmoedigingsprijs). De Drs H.H. Horstingprijs is tien jaar geleden ingesteld en wordt uitgereikt aan personen die zich – voornamelijk zonder zelf op de voorgrond te treden – zeer verdienstelijk maken in het mogelijk maken en verbinden van belangrijke initiatieven of evenementen in de stad. Na de uitreiking werd er een ogenblik stilgestaan bij het afscheid van Melanie Post van Ophem als voorzitter van de prijsuitreikende stichting. Geen kleine taak die zij echter met verve en energie heeft vervuld. Eerder dit jaar kreeg zij bij haar afscheid van Roterodamum de Wolfert van Borselen penning uit handen van burgemeester Aboutaleb.

16 november was in Metz woninginrichting aan de Nieuwe Binnenweg de presentatie van het Rotterdams Jaarboekje, in mijn ogen een hoogtepunt in het Roterodamumjaar, en een Wel & Wee café met als sprekers Peter Brusse over onder meer Boefje en Dick Linders over Hendrik Spiekman. Op 11 december volgt dan nog een Wel & Wee café in de Raadszaal van het Stadhuis(!), waarbij onder meer André van der Louw en Pim Fortuyn onderwerp van gesprek vormen. Tenslotte nog dit: vrijdag 3 november jl werd in Museum Rotterdam de tentoonstelling 'Coolsingel' geopend, een samenwerking van Museum Rotterdam met het Stadsarchief Rotterdam. Een aanrader!

Graag wens ik u vast prettige feestdagen,

Frank Roos, voorzitter

Colofon

Kroniek is het ledenblad van het Historisch Genootschap Roterodamum.

Redactie:

Sjaak van der Velden, redactieKroniek@live.nl

Basisontwerp en art direction:

Puck Gescher, Studio Gescher BNO

Medewerkers aan dit nummer:

Hans Blok, Arie Noordhoek, Johan Okkema, Frank Roos

Druk:

Printvisie, Rotterdam

Lidmaatschap:

Kroniek hoort bij het lidmaatschap van het

Historisch Genootschap Roterodamum.

Een lidmaatschap kost 35 euro per jaar.

Secretariaat:

C. Hartsuiker, Postbus 23538, 3001 KM Rotterdam

telefoon 0184-68 22 91

bank NL07 INGB 0000 077300

ww.rotterdamum.nl

Kopij volgend nummer:

Kopij voor Kroniek 2018 nummer 17 moet uiterlijk 15 januari binnen zijn bij de redactie.

Ontvangt u de digitale nieuwsbrief van Roterodamum nog niet? Stuur een email naar rotterdamum@rotterdamum.nl en we plaatsen u op de verzendlijst.

En heeft u onze facebookpagina al eens bezocht?

www.facebook.com/rotterdamum

Ook kunt u Roterodamum op Twitter volgen

@HGRoterodamum

Afbeelding omslag: Stadsarchief, maker onbekend.

Historisch Wel & Wee Café's 2017 en 2018

Aanmeldingen voor het HW&WC in het stadhuis?
(foto: De Beeldunie, Vincent Mentzel)

HW&WC 2017

maandag 11 december

De laatste aflevering in de serie Politiek vindt wel op een heel bijzondere locatie plaats: de Raadszaal in het Stadhuis aan de Coolsingel. Chris Hietland stelt de vraag waarom wij in Rotterdam André van der Louw als een grote burgemeester zien. Clemens van Herwaarden gaat in op Pim Fortuyn als de grootste (Rotterdamse) politicus van na de Tweede Wereldoorlog. De Rotterdamse politicus Salima Belhaj verzorgt een politiek intermezzo.

Aanvangstijd is 15.30 uur, inloop vanaf 15.00 uur.

Aanmelden voor dit HW&WC is verplicht, via rotterdamum@rotterdamum.nl

Bij overschrijding van het aantal beschikbare plaatsen is volgorde van aanmelding bepalend.

HW&WC's 2018

We starten het nieuwe jaar met een nieuwe serie HW&WC's over de muziekgeschiedenis in Rotterdam. Peter van der Waal, musicoloog én eigenaar van het pand aan de Mauritsweg in Rotterdam, dat onlangs werd onderscheiden met het Roterodamum monumentenschildje, heeft een bijzonder programma voor ons samengesteld. Naast het 'gebruikelijke' beeld en geluid kunnen we gaan genieten van live optredens, verzorgd door jonge zangers!

- Op 11 januari verhaalt Peter van der Waal over het rijke operaleven van Rotterdam van voor de Tweede Wereldoorlog. De locatie is Donner, in het nieuwe Café.

- Op 8 februari staat Koos Speenhoff (1869-1945), de Rotterdamse dichter en zanger, centraal. De locatie wordt later bekend gemaakt.

- Het HW&WC op 8 maart is gewijd aan de muziek van Rotterdamse componisten. De locatie wordt later bekend gemaakt.

- Op 12 april zijn we te gast bij de Volksuniversiteit aan de Heemraadssingel 275-277, naar aanleiding van het 100 jarig bestaan volgende maand. Theo Ruyter, directeur van de Volksuniversiteit, leidt ons rond door het gebouw, waarna we, vooral in geluid,

een beeld van de Rotterdamse jazzgeschiedenis krijgen voorgeschoteld.

- Op 17 mei houdt Hugo Bongers zijn Monumentenlezing. De locatie voor dit HW&WC wordt later bekend gemaakt.

U bent van harte welkom bij alle HW&WC's en ik hoop u dan allemaal (weer) te zien!

Alma Ploeger <

KORTING OP:

'WAT MAAKT U VAN HET LEVEN – HONDERD JAAR ROTTERDAMSE VOLKSUNIVERSITEIT'

Leden van Roterodamum ontvangen € 5,- korting bij aanschaf van het boek (winkelprijs € 20,-) bij de Rotterdamse Volksuniversiteit aan de Heemraadssingel 275-277 in Rotterdam. Zie voor openingstijden: www.volksuniversiteitrotterdam.nl

In 1917 richt een kleine groep actieve burgers de Rotterdamse Volksuniversiteit op. Schrijfster Sanneke van Hassel en fotograaf Carel van Hees portretteren dit unieke, honderd jaar jonge instituut in het boek 'Wat maakt u van het leven? – Honderd jaar

Rotterdamse Volksuniversiteit'. Het boek schetst de ontwikkeling van een instelling die in het interbellum (maar liefst) 30.000 leden telde en ook tegenwoordig met ruim vierhonderd cursussen een belangrijke functie vervult in de stad.

Het boek schetst de ontwikkeling van het oorspronkelijke ideaal van volksverheffing naar het streven 'een leven lang leren' voor alle volwassen Rotterdamers mogelijk te maken. In 'Wat maakt u van het leven?' komen kleurrijke figuren en sleutelmomenten uit de geschiedenis van de Rotterdamse Volksuniversiteit voorbij en wordt ook de leerspraktijk van 2017 levendig in beeld gebracht.

Wat maakt u van het leven? Honderd jaar Rotterdamse Volksuniversiteit

tekst Theo Ruijter

beeld Rotterdamse Volksuniversiteit

De start van de Rotterdamse Volksuniversiteit werd in 1916 gegeven door Willem Mees, directeur van de Rotterdamse Scheepshypotheekbank. Hij speelde een sleutelrol in het Rotterdamse culturele leven en was onder meer voorzitter van de Rotterdamse afdeling van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*. In die hoedanigheid richtte hij een commissie van notabelen op waarin onder anderen mr. J. Nolst Trenité, prof. mr. N.W. Postumus, prof. mr. G. Nauta en mr. E. Bonjer zitting hadden.

Voor iedereen toegankelijk

In het rapport van deze commissie lezen we dat er: 'een ernstige strijd om wereldmarkten' verwacht wordt 'die aan alle geestelijke krachten hoge eisen zal stellen... Hoe meer kennis er na de oorlog in het volk aanwezig zal zijn, hoe beter het zal zijn toegelust om zich in economisch opzicht met de overige volkeren te meten.' Zeker zo belangrijk is dat 'de cursussen voor iedereen toegankelijk moeten zijn, er mag geen voorkeur voor politieke of godsdienstige stromingen in doorschemeren.' Een standpunt dat aansluit bij het sociaalliberale gedachtegoed uit die tijd. Nadrukkelijk wordt ook gekozen voor algemene ontwikkeling, niet voor vakonderwijs.

Uitgangspunten die nog steeds gelden, al zijn die tegenwoordig samengevat in de slogan: 'goede en betaalbare cursussen voor iedereen'. Nog steeds is de Volksuniversiteit een plek waar iedereen welkom is om voor zijn plezier te leren: van Nederlandse als eerste of tweede taal tot kunstgeschiedenis van Engels, Zweeds of Farsi tot filosofie.

Het aanbod non-formeel klassikaal onderwijs voor volwassenen van de Volksuniversiteit is nog altijd het grootst van Rotterdam.

Emancipatie van de arbeider of de vrouw?

Willem Mees stelde Ida Maria van Dugteren, net 26 jaar, aan als secretaresse van het bestuur. Bij het sollicitatiegesprek zag hij 'iets energieks in het gezicht' en dat gaf de doorslag. Hoewel zij feitelijk functioneerde als directeur, behield ze tot haar afscheid, 42 jaar later, dezelfde functietitel. Al snel programmeerde Van Dugteren niet alleen vele cursussen, maar ook toneelvoorstellingen, concerten en tentoonstellingen. Het docentencorps telde veel bekende namen. Zo gaf kunstschilder en schrijver Huib Luns, de vader van de latere minister, voordrachten over schilder- en bouw-

kunst, doceerde H.P. Berlage architectuur en behandelde classicus J.H. Leopold de Griekse tragedies. Daarnaast was er ook een aantal 'Speciale cursussen', zoals 'Hoofdstukken uit de krijgswetenschappen' en 'De vredesbeweging', 'Kinderverpleging' en 'Seksuele hygiëne'. Voor die laatste cursus was de interesse zo overweldigend dat er in twee groepen les werd gegeven.

Hoewel de Rotterdamse Volksuniversiteit bekend stond als de Volksuniversiteit die de meeste arbeiders wist te bereiken, was Ida van Dugteren, niet tevreden. In een interview met maandblad *Morks Magazijn* in 1927 vertelde zij: 'Zolang wij aan de arbeider een ontwikkeling opdringen, die hij niet verlangt, zal hij niet bij ons komen. En zolang wij niet een onderwijsmethode gevonden hebben, waarbij de arbeider zich niet dom en onervaren voelt, dommer en onervarener dan zijn medecursisten, moeten we van hem af blijven, want we doen hem meer kwaad dan goed'. Desalniettemin is de Rotterdamse Volksuniversiteit halverwege de jaren dertig de grootste van Nederland. In het hele land was het instituut populair bij vrouwen, die wat onderwijs betreft een inhaalslag maakten. Al sinds 1920 waren de vrouwelijke cursisten in de meerderheid.

De Volksuniversiteit speelde hierop in met speciale middaglezingen, die veel moeders trokken. Halverwege de jaren dertig bedroeg het aantal vrouwelijke cursisten bijna zeventig procent en tegenwoordig is dat 65 procent. De Volksuniversiteit speelde een grote rol in de emancipatie van de vrouw, veel meer dan in de verheffing van de arbeider.

Bloeitijd in het interbellum

In het interbellum was de Rotterdamse Volksuniversiteit de belangrijkste aanjager van het culturele leven in de Maasstad. Het culturele aanbod van Rotterdam was kleiner dan dat van andere grote steden en de Volksuniversiteit voorzag in een leemte. Van Dugteren zorgde er niet alleen voor dat dat leden van de Volksuniversiteit goedkoop naar voorstellingen in theater en concertzalen konden, maar boekte zelf ook voorstellingen en concerten. Vanuit de in 1927 betrokken Villa Hoboken, nu het Natuurhistorisch Museum, begint de Volksuniversiteit de traditie van zomerspelen in de open lucht.

In 1936 wordt door werklozen naast het clubhuis een goed geoutilleerd openluchttheater gebouwd met

Het docenten corps van lang geleden.

Leslokaal in Villa Hoboken.

1100 zitplaatsen. De Volksuniversiteit zorgde voor de programmering met voorstellingen als *Medea* van Euripides of de Haghospelers met *Hamlet* in de regie van Eduard Verkade. Ook het Rotterdams Philharmonisch Orkest trad er geregeld op.

Onderdrukking

Aan het begin van de bezetting werd de belangrijkste leslocatie, Villa Hoboken, door de Duitsers in beslag genomen. In allerijl werden inventaris en administratie op karren geladen en naar het Noorse kerkje aan de Westzeedijk gereden. Daar waren de lessen hervat tot het kerkje eind '41 werd getroffen door een Engels bombardement. Toch weet de Volksuniversiteit op verschillende plekken in de stad nog een aantrekkelijk cursusprogramma samen te stellen. Steeds past men het programma aan de omstandigheden aan. Vermeldenswaardig is de voordracht 'Stad en land in verleden en toekomst' in seizoen '43-'44 door prof. ir Wim Schermerhorn. De plannen die hij in de lezing

ontvouwt, legt hij ook als eerste naoorlogse minister-president op tafel. In '42 wordt Ida van Dugteren opgepakt en geïnterneerd, maar ze komt in augustus '43 vrij en duikt onder. Vanaf kort voor de hongervinter tot de bevrijding worden de activiteiten gestaakt

Van kennisideaal naar vormingsideaal

Direct na de oorlog, al in het najaar van 1945, kwam de Volksuniversiteit met een cursusaanbod. Het aantal cursisten groeide in de eerste naoorlogse jaren spectaculair om in de jaren '50 en '60 geleidelijk te verminderen. Het aanbod veranderde in deze periode ook van karakter: de aandacht verschoof van het vooroorlogse kennis- naar het nieuwe vormingsideaal. Zo werden er veel creatieve cursussen geprogrammeerd die bijdroegen aan de vorming van de mens. Desondanks bleven de taalcursussen het belangrijkste deel van het aanbod. Door de opkomst van het toerisme in de zestiger jaren kreeg dit aanbod een extra

stimulans en met de komst van de 'gastarbeiders' kwamen ook cursussen als Turks en Grieks op het programma. Begin jaren '70 werd voor het eerst de cursus Nederlands als tweede taal aangeboden, toen 'Nederlands voor Turken' genoemd.

Faillissement en doorstart op zijn Rotterdams

De teruglopende cursisten aantallen in combinatie met een overenthousiaste directeur leidden begin 1985 tot een faillissement. Op zo'n moment bleek dat velen in de stad een groot belang aan de Volksuniversiteit hechtten. Want op dezelfde dag dat het faillissement werd uitgesproken, kwam het bestuur van de nieuwe stichting al bijeen om de stichtingsacte tot 'voortzetting van de Rotterdamse Volksuniversiteit' door te nemen.

Op goed Rotterdamse wijze werd met vereende krachten binnen een week een nieuwe Volksuniversiteit opgericht waarbij de stichting ter bevordering van Volkskracht onder voorzitterschap van Govaert Kok een cruciale rol speelde. Ook de gemeente ondersteunde de 'nieuwe' Volksuniversiteit en stelde continuïteit van de subsidie in het vooruitzicht, de Verenigde Spaarbank schold de achterstallige rente kwijt en vele oud-cursisten en docenten maakten een tientje over om de nieuwe en veel soberder Volksuniversiteit te ondersteunen.

Van de drie panden waarin de Volksuniversiteit cursussen aanbood, werden er twee, waaronder Villa Hoboken afgestoten en concentreerden de activiteiten zich in het pand aan de Heemraadssingel.

Continuïteit met vrijwilligers

De laatste tien jaar van de Volksuniversiteit waren zeker niet de makkelijkste. Onder druk van de financiële crisis en door veranderende prioriteiten bij het Rotterdamse stadsbestuur pogen verschillende wethouders het budget voor non-formele educatie waar ook de Volksuniversiteit uit gesubsidieerd wordt, weg te bezuinigen of een andere bestemming te geven. Dankzij intensief actie- en lobbywerk steekt de gemeenteraad daar middels moties en amendemen-

ten vijf jaar achtereen een stokje voor. Totdat in 2011, de nieuwe D66 wethouder Korrie Louwes vijf miljoen moet bezuinigen op haar portefeuille en vindt dat de Volksuniversiteit het zelf wel kan rooien. Wederom komt een stroom van protesten op gang maar ditmaal zonder succes: de fractie van D66 geeft geen steun meer aan moties die (een deel van) de subsidie voor de Volksuniversiteit willen behouden. In 2012 eindigt de 95 jaar lange steun van de gemeente.

Er volgt een pijnlijk periode van reorganisaties. De vaste staf wordt van negen medewerkers teruggebracht naar vier, de cursusprijzen worden verhoogd en er wordt bezuinigd op uitgaven. Het werk van de weggefallen betaalde medewerkers wordt nu gedaan door een poule van 25 vrijwilligers.

Anno 2017 zorgt de Volksuniversiteit nog steeds een breed aanbod voor gemiddeld 4600 cursisten per jaar. De cursussen in 29 talen vormen, zeker in de avond het belangrijkste deel van het aanbod. Nederlands als tweede taal is met 800 cursisten veruit de grootste afdeling. Overdag biedt de Volksuniversiteit een uitgebreide selectie kunst- en cultuurcursussen. De Rotterdamse Volksuniversiteit, 100 jaar traditie en ontwikkeling; van 'volksverheffing' naar 'volwassenen educatie', van 'volksontwikkeling' naar een 'leven lang leren'. <

Het Fort aan den Hoek van Holland (Fort 1881)

tekst Johan Okkema (monumentencommissie Rotterdamum)

beeld André Kool

Het Fort aan den Hoek van Holland, ook wel Fort 1881 genoemd.

In dit nummer wil ik aandacht besteden aan een wel heel bijzonder Rotterdams rijksmonument, namelijk het Fort aan den Hoek van Holland (thans ook wel Fort 1881 genoemd). Het fort, gelegen aan de Nieuwe Waterweg, diende om de vaarweg te beschermen tegen een vijandelijke vloot en het strand tegen een mogelijke invasie. De bouw van het fort door ingenieurs van de Nederlandse Genie startte in 1881 en was gereed in 1889. Het beschikte over vier kanonnen van 24 cm en twee kanonnen van 15 cm die opgesteld stonden in een van de drie draaibare pantserkoepels. Het geschut werd door twaalf kanonnières en een koepelcommandant bediend. In het fort werd het 4e Regiment Vestingartillerie gevestigd. Rond het fort lag een droge gracht. In 1893 werd het Korps Pantserfortartillerie opgericht, waarvan de 5e compagnie in het fort werd gelegerd. De bruikbaarheid van het fort bleek echter maar van korte duur te zijn.

Snel verouderd

Rond 1900 was het fort al verouderd toen er nieuwe slagschepen kwamen waarvan het bereik van het geschut groter was dan dat van het fort. Geld voor verbeteringen was er echter niet. Tijdens de Eerste Wereldoorlog bleef Nederland neutraal. Er had wel een algehele mobilisatie plaats. Het fort werd gevechtssklaar gemaakt om de neutraliteit te verdedigen. Anders was de toestand bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Na de Duitse inval in mei 1940 vonden er rondom het fort gevechten plaats. Op 13 mei van dat jaar vond er een belangrijke histo-

rische gebeurtenis plaats. In een ruimte van het fort vond toen de laatste vergadering van de ministerraad plaats voordat deze uitweek naar Engeland. Nadat Nederland had gecapituleerd namen de Duitsers het fort in gebruik. In 1943 werd het door de bezetter ontmanteld. Koepels, geschut en ander metaal werden verwijderd om omgesmolten te worden ten behoeve van de Duitse oorlogsindustrie. Na de oorlog werd het fort tot 1978 gebruikt door de Koninklijke Marine, eerst als kazerne en later als opslagplaats.

Leegstand

Vervolgens stond het fort enige jaren leeg. In 1987 werd de Stichting Fort aan den Hoek van Holland opgericht die in het fort het Nederlands Kustverdedigingsmuseum inrichtte. Sindsdien was het fort voor het publiek toegankelijk. Er volgde een restauratie waarbij de koepels die in de oorlogstijd verdwenen, in 1995 door de aannemingsmaatschappij Gebr. Koudijs BV werden herbouwd van spuitbeton in plaats van gietijzer. Na een geschil verliet de Stichting Fort aan den Hoek van Holland met het museum enige jaren geleden het fort en vestigde zich in de nabijheid gelegen Duitse munitiebunker Bremen. In het fort bleef alleen de eigen collectie achter. Tegenwoordig wordt het pand regelmatig gebruikt voor onder meer vergaderingen, trouwerijen en feesten en partijen. Naast het fort bevindt zich het uit 1909 daterende gebouw van de voormalige officierskantine. Dit gerestaureerde gebouw doet thans dienst als een sfeervol Museumcafé. <

Coolsingel

tekst Arie Noordhoek (Museum Rotterdam)

beeld Stadsarchief Rotterdam

De Coolsingel gaat op de schop en verandert vanaf 2018 in een groene stadsboulevard, waar iedereen kan ontspannen, flaneren en winkelen. Een nieuw hoofdstuk voor dé straat van Rotterdam. Het is niet de eerste keer dat de Coolsingel ingrijpend verandert. De geschiedenis van de stad wordt weerspiegeld in de ontwikkeling van deze straat. Van de middeleeuwse stadsgracht de Coolvest tot de Coolsingel, slagader van een wereldstad.

In 1358, achttien jaar nadat het stadsrechten heeft gekregen, krijgt het jonge Rotterdam ook het recht om verdedigingswerken aan te leggen. Geen overbodige luxe: in Holland vechten edelen en steden regelmatig om de macht. Ten westen van de stad wordt land van de ambachtshoofdelijkheid Cool aan het grondgebied toegevoegd voor de omvesting. Langs dit terrein, het Rodezand, wordt de Coolvest gegraven. Het is het begin van wat we nu de Coolsingel noemen.

Westgrens van de stad

De Coolvest is bijna 500 jaar lang de westgrens van Rotterdam. Aanvankelijk is het Rodezand achter de stadsvest nog ruim en landelijk. In de loop van de tijd wordt de stad voller en voller. De oude vesten beginnen te knellen. Om te kunnen groeien annexeert Rotterdam vanaf de 19e eeuw één voor één omringende gemeenten. Als eerste wordt in 1811 Cool aan de stad toegevoegd.

De groei stelt Rotterdam ook in staat problemen in de dichtbevolkte en vervuilde binnenstad groots aan te pakken. Stadsarchitect W.N. Rose ontwerpt langs de rand van de stad singels die het vuile water uit de binnenstad afvoeren. Tussen oude vesten en nieuwe singels kan de stad groeien. Het gebied tussen de nieuwe Westersingel en de Coolvest verstedelijkt in hoog tempo. De Coolvest komt in de stad te liggen en wordt steeds belangrijker. Een voor een verschijnen hier iconen van het moderne Rotterdam zoals het Coolsingelziekenhuis, de Schouwburg en de Passage.

Gemoedelijke aanblik

Begin 20e eeuw biedt de oude stadsvest nog een gemoedelijke aanblik met water, molen en marktjes. Toch is juist hier de snelle ontwikkeling van de havenstad voelbaar. Wie behoefte heeft aan vermaak, kunst en cultuur, of simpelweg wil flaneren en winkelen, kan niet meer om de Coolvest heen. Het is ook de plek waar de ambitieuze burgemeester Zimmerman in een klap Rotterdam het aanzien van een wereldstad wil geven. Voor Zimmerman's droom van een centrale stadsboulevard met allure moeten de overblijfselen van het oude Rotterdam wijken. Het water wordt gedempt en de beruchte Zandstraatbuurt gesloopt. De Coolsingel wordt het domein van brede verkeerswegen, statige gebouwen en winkelpaleizen.

Coolsingel in 1914 ongeveer ter hoogte van de huidige Koopgoot. (foto: Bersenbrugge)

Verkeersader

In mei 1940 verwoesten Duitse bommen het centrum. Aan de Coolsingel blijven enkele gebouwen bewaard, maar de vooroorlogse levendigheid is weggevaagd. Bij de wederopbouw krijgt het verkeer een centrale rol. Voor een boulevard van niks naar nergens is geen plaats. De Coolsingel wordt een belangrijke verkeersader in een efficiënt wegensysteem. Met rotsvast geloof in een maakbare stad verdeelt het Basisplan de stad in verschillende bestemmingen. De Coolsingel is het paradepaardje van deze optimistische visie voor een modern Rotterdam. Na jarenlange bouwputten voor de metro komt de Coolsingel eind jaren '60 weer vrij. Maar ondanks het nieuwe hoogstandje heeft de wederopbouw voor veel Rotterdamers zijn glans verloren. Ze voelen zich niet thuis op een brede kale straat die vooral voor auto's en etalagepoppen lijkt gemaakt. Knusse paviljoens, eethuisjes en plantenbakken moeten de harten van de Rotterdamers terugwinnen. Op de manifestatie C'70 zweven bezoekers in een stoeltjeslift boven een Coolsingel vol paviljoens. Als Feyenoord datzelfde jaar de Europacup wint, stroomt het ruime stadshart vol met uitgelaten fans. Juist de schaal van

De kabelbaan in 1970.

de Coolsingel maakt het dé plek waar Rotterdam massaal kan feesten, protesteren, sporten en gedenken. Hier toont de stad zijn emoties.

Van hoogbouw naar stadslounge

Aan het einde van de 20e eeuw groeit het besef dat Rotterdam geen typische, kleinschalige Hollandse stad kan zijn. De stad wordt ambitieuzer en spiegelt zich weer aan wereldsteden als New York. Hoogbouw verschijnt langs de Coolsingel en onder straatniveau biedt de Koopgoot een nieuwe winkelbeleving. Cultuur in al haar veelkleurige vormen krijgt de ruimte. De traditie van vernieuwing raakt ondertussen stevig verankerd in de Rotterdamse identiteit. Maar ook bij buitenstaanders wordt Rotterdam steeds populairder. Rotterdam is niet alleen meer een stad om te werken, maar ook om te bezoeken en te leven. Het geeft de richting aan voor een nieuw hoofdstuk in het verhaal van de Coolsingel: de stadslounge. <

Info tentoonstelling:

De Coolsingel heeft diverse transformaties ondergaan; van middeleeuwse stadsgracht tot druk stadshart. In de tentoonstelling COOLSINGEL nemen Museum Rotterdam en het Stadsarchief Rotterdam bezoekers mee langs een historische tijdlijn, een imponerende filmische beleving en thema's vol historische beelden en objecten.

COOLSINGEL vormt een visuele beleving, een feest van herkenning en raakt iedereen in het hart, of je nou Rotterdammer bent of niet.

COOLSINGEL is van 4 november 2017 tot 8 april 2018 geopend voor publiek.

De armen van Delfshaven

tekst Hans Blok

Na de zelfstandigheid in 1812 groeide de bevolking van Delfshaven van ongeveer 2300 inwoners in 1818 tot bijna 14000 mensen in 1886, het jaar van de inlijving bij Rotterdam. De eerste decennia vielen niet mee. Teruggelopen goederenoverslag, het bijna verdwijnen van de visserij en stagnatie in de gedistilleerdbranche leidden tot werkloosheid en deze dompelde velen in armoede. De stad stond er financieel zo slecht voor dat het stadsbestuur tot tweemaal toe een beroep deed op Koning Willem II. Eerst in 1841 om groen licht voor steun uit de provinciale kas en om werkgelegenheid bevorderende maatregelen zoals de vestiging van een zeevaartschool en de aanleg van een entrepotdok voor grote schepen uit Rotterdam. Dit verzoek werd afgewezen: de stadsbegroting diende sluitend te zijn en dus zou er bezuinigd moeten worden, op de armenzorg bijvoorbeeld ('die trekken dan vanzelf weg'), of op de politie en zaken als de straatverlichting. In 1842 gaat er opnieuw een verzoek naar de koning, nu om samenwerking met Rotterdam, waardoor de stad kan uitbreiden en ligplaatsen voor grote schepen krijgt als de Ruige Plaat is doorgegraven. De nadelen neemt Delfshaven op de koop toe: hogere personeel- en patentbelasting en 'onder het juk' van een vreemde regering, zoals in de Delftse tijd. Ook dit voorstel haalt het niet, Rotterdam vindt het te duur.

Groeiende armoede

Tegen het midden van de negentiende eeuw groeit de werkgelegenheid. Het bedrijfsleven bestaat dan voor circa tachtig procent uit kleinbedrijf waar kinderarbeid voor komt. De mechanisatie zet rond die tijd in met een hoofdrol voor de gedistilleerdbranche waardoor de economie een eenzijdig karakter krijgt. Nadeel van die eenzijdigheid is dat als het die branche niet goed gaat, de hele stad meelijdt. Daarnaast zijn ook de machinebouw, scheepsbouw en de Rotterdamse Suikerraffinaderij van betekenis. Mechanisatie blijkt ook nadelige kanten te hebben: de gemeenteverslagen spreken van gevaarlijk en zwaar werk in de branderijen, met drankmisbruik, ongelukken en armoede als gevolg. De armoede is volgens de overheid ook een gevolg van de 'zedeloze toestand van het gemeen' dat zijn kinderen niet naar school stuurt en als ze al gaan ze te vroeg thuishaalt om bij te dragen tot het gezinsinkomen. Met name meisjes zijn kwetsbaar, zij komen al snel in de prostitutie terecht. Werkverschaffingsprojecten mislukken volgens de overheid door de beperkte inzetbaarheid van de werklozen. Onderwijs wordt aangeprezen als belangrijke remedie. Vanaf 1870 gaat het met de werkgelegenheid de goede kant op en dat betekent ook hogere lonen voor de arbeiders. Tot die tijd werd het loon van de gewone man soms meer dan opgeslokt door de hoge kosten van levensmiddelen.

Kerkelijke verdeeldheid

Kerkelijk was Delfshaven rond 1875 opgedeeld tussen Hervormden (bijna zeventig procent van de bevolking) en Rooms-katholieken, met bijna dertig procent. Veel hervormden zullen dooplid zijn geweest want naar schatting twintig procent was belijdend lid, mensen dus die ook daadwerkelijk iets met hun religie deden. Zij kerkten vanaf 1572 in de Oude Kerk aan de Aelbrechtskolk. De katholieken hadden hun bedehuis op de Rotterdamschedijk, nu de Havenstraat. Buitenkerkelijkheid kwam, op papier althans nauwelijks voor. Andersgelovigen zoals Lutheranen en Doopsgezinden, kerkten in Rotterdam. Onder de belijdende Hervormden was de industriële top van de stad nauwelijks vertegenwoordigd net zo min als de arbeiders. Winkeliers kwam je er vaker tegen. De religies waren strak gescheiden: katholieken en joden, waren bijvoorbeeld niet welkom in het arnhuis van de Hervormde diaconie.

Armenzorg

Gedurende de gehele periode van zelfstandigheid heerste er armoede, het hevigst rond 1850 toen ongeveer 28 procent van de bevolking bedeed werd. In 1854 wordt de Armenwet van kracht waardoor de gemeente meer verantwoordelijkheid voor zijn ingezetenen krijgt en de zorg voor een deel uit handen van de kerkelijke armenzorg wordt gehaald. Toch blijft die kerkelijke bemoeienis van belang. Armenzorg was er trouwens niet alleen in geld, maar ook in natura. Denk daarbij aan kleding, turf of brood. In de jaren 1871 tot 1875 keerde de Hervormde diaconie evenals het Burgerlijk armbestuur, al naar gelang de duurte van de levensmiddelen, voor kortere of langere periode geld en goederen uit, per bedeede ongeveer een gulden per week. De armoede kwam het meest voor bij de Rooms katholieken, die het laagste bedrag, gemiddeld 29 cent per week, ontvingen. Schaalcollecten langs de deuren brachten de armoede direct onder de aandacht van de bevolking. De hervormde bedeedden stonden door het driemaandelijkse huisbezoek onder strakke controle. De uitkeringen vulden aan tot het bestaansminimum. Het leidend beginsel van de overheid was kil: ondersteunen, niet onderhouden, zoveel mogelijk bezuinigen op de armenzorg en waar mogelijk, afwentelen op kerkelijke bronnen. Het mislukken van werkverschaffingsprojecten werd volledig aan de werklozen toegeschreven. <

Verder lezen? Zie van de auteur Delfshaven 1812 tot 1886, de stad, de armenzorg, Oud-Alblas 2017, 45 p., ISBN 9789462996212, € 19,50, Te koop bij Snoek en Donner.

Boeken

Aad Koster, Een goeie bakker. De bedrijfsgeschiedenis van Van der Meer & Schoep Brood en Banket, Rotterdam 2017, 368 p., geïllustreerd, € 29,95, ISBN 978-949-2077-92-9

Als jongetjes van een jaar of tien riepen we rond 1964 bij een bakkerij met veel bravoure naar binnen: 'Van der Meer en Schoep, brood met vogelpoep'. En dan hard weglopen. Of de anderen wisten waar dit op sloeg, weet ik niet maar mij ontging het volledig. Ik vond het vooral lollig om te doen. Na lezing van het boek van Aad Koster is het me eindelijk duidelijk. De Keuringsdienst van Waren had in 1963 geconstateerd dat er mussen rondvlogen in de centrale bakkerij van Van der Meer & Schoep in de Spaanse Polder. Dat kwam het bedrijf op een boete te staan en de hoon van veel klanten. Toch betekende deze affaire niet het einde van deze grootste bakkerij van Rotterdam en verre omstreken. Daarvoor had het bedrijf inmiddels te veel krediet opgebouwd. Begonnen als twee familiebakkerijen in Kralingen en Crooswijk groeiden zij na de fusie uit tot Van der Meer & Schoep N.V. en tot het onderwerp van het laatste boek van Koster. Het boek bevat een chronologisch verhaal van de ontwikkeling van het bedrijf dat bij veel oudere Rotterdamers nog heel bekend in de oren klinkt. De auteur die al in zijn studietijd over het bakkerijen schreef heeft een overzicht gemaakt van de hele geschiedenis van M&S, van die oprichting tot het opgaan in een samenwerkingsverband met grote collega's uit Den Haag en Amsterdam en vervolgens Meneba-Quality Bakers-en-Borgesius. Stap wordt stap wordt de ontwikkeling ontvouwd, verluchtigd met veel divers illustratiemateriaal, variërend van een reclamefolder tot foto's van een nieuwe fabriek. Lezing van het boek brengt veel herinneringen boven, zoals King Corn ('ik blijf bij Japie eten') of Tarvo, de ventwagens van Spijkstaal, de eerste supermarkten die geen brood mochten verkopen maar dat toch deden en zo de zelfstandige bakkers overbodig maakten en het assortiment. Toen ik een collega vroeg hoeveel soorten brood hij dacht dat er eind jaren vijftig in Nederland werden verkocht, kwam hij niet verder dan vijf. Groot was onze verrassing toen we lazen dat Van der Meer & Schoep in die periode 26 soorten brood bakte (p. 107). De dalende broodconsumptie van een steeds welvarender bevolking maakte de Nederlandse markt steeds moeizamer voor de bakkerswereld die dan ook naar vernieuwing, fusies en nauwer samenwerking met de meelproducent Meneba greep om de problemen het hoofd te bieden. Wat in het voor M&S bewondering uitstralende boek minder wordt beschreven, is het wel en wee van de mensen die er werkten. Weliswaar hadden de directeurs vanuit hun christelijke overtuiging het beste met hun personeel voor, zo gebruikten ze de initialen

van het bedrijf voor het sociaal werk onder de naam Medeleven en samenwerken, maar geregeld klinkt er onvrede vanuit de bakkerij wereld over de Arbeidswet 1919. Die wet leidde immers tot een verbod om 's ochtends voor 10.00 uur vers brood te verkopen, een verbod dat lange tijd van kracht bleef. Iets meer begrip voor die wet die immers voortkwam uit de jarenlange strijd van de vakbeweging tegen de nacht-arbeid van bakkers, had het boek nog sterker gemaakt. Wat het werk van Aad Koster goed om te lezen maakt, is dat hij beschrijft hoe de ontwikkeling van kleinbedrijf via fusie tot grotere eenheden en uiteindelijk zelfs opgaan in internationaal verband samen-ging met een verzakelijking van de personeels-verhoudingen. Werd het begin van M&S nog geken-merkt door een patriarchale houding van de eigena-ren naar hun personeel, allengs bracht institutiona-lisering met zich mee dat rechten en plichten voor iedereen duidelijker werden en niet meer afhankelijk van de goede luimen van bazen en eigenaar. De bak-kerij in de Spaanse polder die ooit aan M&S toebe-hoorde, is nu onderdeel van het Borgesius/Bakkers-land concern dat in 2017 als eerste een cao akkoord met de vakbonden sloot. Dit akkoord heeft het boek van Aad Koster niet gehaald. Concluderend levert het boek een lezenswaardig totaal overzicht van de geschiedenis van een grote, uit het straatbeeld verdwenen, maar nog steeds alom bekende bakkerij. Misschien ter geruststelling van de auteur die immers door familiebanden met een van de naoorlogse directeuren nauw verbonden is, Mellius Koster was zijn vader, kan ik trouwens onthul-len dat we niet alleen bij Van der Meer & Schoep din-gen naar binnen riepen. Bakkerij Verheij aan de Schiedamseweg trakteerden we namelijk op een wel-gemeend 'NV Verhey, tering bakkerij'. <

De decembermaand is begonnen en er ligt nog een mooi stapeltje boeken die cadeau kunnen worden gegeven. We kunnen ze niet allemaal bespreken, maar noemen er een paar. *Groeten uit Rotterdam. Honderd jaar veranderingen in de stad* (Groningen 2017, ISBN 978-94-92190-475-5, 216 p., € 25,00) van de hand van Robert Mulder is een lust voor het oog. Honderd een eeuw oude foto's van straten en pleinen zijn geplaatst naast de huidige situatie wat een uurtje ooh en aaaah's oplevert. Tenslotte is het vermelden waard dat we een jarige in ons midden hebben, vrijmetselaarsloge 'De Drie Kolommen'. Willem van der Hidde, Jan den Ouden en Rogier Stijnen beschreven die twee en een halve eeuw in *250 jaar vrijmetselaarsloge 'De Drie Kolommen'* (Rotterdam 2017, ISBN 978-90-9030426-7, 273 p., € 39,95 te bestellen bij nadegraaff@gmail.com). Juist voor niet-ingewijden een leesbare inlei-ding in het wezen van de vrijmetselarij en het vroege bestaan in onze stad. <

Behouden beeld

beeld F.H. van Dijk (Stadsarchief) en Sjaak van der Velden

In Rotterdam is het niet vaak mogelijk om een oud stadsbeeld vrijwel ongewijzigd in de moderne tijd aan te treffen. In Delfshaven, sinds 1886 onderdeel van de grote Slokop, kan dat wel.

Afgelopen jaar kwam de restauratie van het voormalig Burgerweeshuis aan de Voorhaven gereed. Het rijksmonument bestaat uit een voormalig woonhuis uit 1762 en een zijvleugel die in 1924 haaks op het gebouw werd gebouwd. Sinds 1973 is het gebouw een beschermd rijksmonument en sinds 1985 behoort het ook tot het beschermd stadsgezicht van Historisch Delfshaven.

Stadsherstel heeft het gebouw verhuurd aan de Stichting Voorhaven57 waarbij zich verschillende startende ondernemers hebben aangesloten. De restauratiewerkzaamheden die in 2014 begonnen, betroffen onder andere: het herstel van scheuren in de gevels (zowel metselwerk als stucgevel), verwijderen en vervangen van de slechte stucgevel, schilderwerk en houtrotherstel en het vervangen van zinken goten en hemelwaterafvoeren.

De foto's laten mooi zien hoe er in tientallen jaren op die plek in Rotterdam niet veel is veranderd. <

AAN DE LEDEN

*Ingesloten bij deze Kroniek vindt u de acceptgiro voor de betaling van de contributie voor 2018. Degene die een machtiging hebben afgegeven ontvangen geen acceptgiro. Het bedrag ad € 35,00 wordt ongeveer half januari 2018 afgeschreven. Omdat wij alleen een naam en geen adressen vermeld krijgen verzoeken wij u vriendelijk om bij uw betaling uw lidmaatschapsnummer te vermelden. Dit lidnummer vindt u in het witte vak achter het bedrag en onderaan op de witte balk en begint met een 8. Betalingen graag voor 31 januari 2018. Met vriendelijke groeten,
Coby Hartsuiker, administratie*

KORTE AGENDA

*11 december:
HW&WC-politiek in Rotterdam, Stadhuis, aanvang 15.30 uur. Aanmelden verplicht.*

2018

*11 januari:
HW&WC-muziek in Rotterdam, opera, boekhandel
Donner, 17.00 uur.*

*8 februari:
HW&WC-muziek in Rotterdam, Koos Speenhoff,
nadere informatie volgt.*

*8 maart :
HW&WC-muziek in Rotterdam, Rotterdamse
componisten, nadere informatie volgt.*

*12 april:
100 jaar Volks Universiteit. Nadere informatie volgt.*